

Förklaringar av suicid: några problem

Thomas Anderberg

De skiftande orsakerna till självmord aktualiserar många vetenskapsteoretiska frågor. Författaren belyser här anspråken hos olika suicidförklaringar och vilka typer av variabler som använts i sådana.

Thomas Anderberg är filosofie doktor och forskarasistent vid Filosofiska institutionen, Lunds universitet. Han disputerade 1989 på en avhandling om definitioner, orsaker och värderingar rörande självmord.

Förutom de ämnesspecifika svårigheter som präglar forskningsfält inom suicidologins ram – som biologi, psykologi och sociologi – finns generella svårigheter, övergripande problem som dels gäller dessa ämnesområden tagna var för sig, dels gäller dessas ämnesområdets inbördes relationer. Det som följer är en uppräknig av sådana problem, utan anspråk på fullständighet.

Vilka anspråk har olika suicidförklaringar?

Många suicidförklaringar utges för att förklara mer än materialet tillåter. I svepande ordalag skisseras en modell som anges ge en bild av hur självmordsprocessen går till, ofta formulerad på ett sådant sätt att luckorna märks så lite som möjligt – när i stället ett påpekande om bristerna vore på plats, eftersom detta skulle underlätta framtida problemformuleringar och forskningsinsatser.

I andra fall anges inte explicit vilka del-grupper av suicid som avses (dvs om modellen är *partikulär* – om den är giltig för vissa typer av suicid – eller om den är *allomfattande*), vilket också bidrar till att skymma sikten. Därtill förekommer det att man inte anger huruvida förklaringen avses presentera en delmängd av de komponenter som ingår i en självmordsförklaring eller om den är tänkt att vara allena-rådande

de (dvs om förklaringen är *partiell* eller *total*).

Dessutom anges inte alltid vilka relationer en given variabel står i till andra variabler i en modell, eller så anges dessa relationer slarvigt, i allmänna ordalag.

Svårigheter av detta slag är olyckliga av flera skäl. Dels ger de intryck av fullständighet där i stället kompletteringar är av nöden, dels blir det svårt att relatera olika forskningsresultat till varandra. Dessutom är ju risken stor att man kastar ut barnet med badvattnet: man kullkastar teorin utan att anstränga sig att plocka fram komponenter som är värda att bevara och bygga vidare på.

Relationerna mellan dessa begrepp kan visas med några exempel:

Modellens tillämpningsområde	Förklaringskomponenter	
	total [allena-rådande]	partiell [delförklaring]
allomfattande	Farber (1968)	Iga (1968), Vinoda (1966), m fl
partikulär	(hopplöshet) Sainsbury (1955) Elmer (1974)	Åsberg (1979), m fl

Ett problem som hänger samman med dessa frågor kan kallas *generaliseringsproblemet* dvs – hur ska man förklara att resultaten i olika väldefinierade och välkontrollerade studier skiljer sig åt från en ort till en annan?¹ Är det kompletteringar eller helt nya infallsvinklar som behövs? Eller är det som i första hand krävs kanske snarare sänkta anspråk på att överhuvudtaget uppnå lagar och generella hypoteser? (Det

¹ Ett tydligt exempel härpå utgör Wolfgangs 1958 jämfört med West 1965; ett annat exempel är Sainsbury 1955 jämfört med resultat i Parregaard 1963.

Olikheten mellan olika begrepp som använts i suicidförklaringar uppmärksammas sällan, varför risken för missuppfattningar – inte minst kategorimisstag – är överhängande.

sista måste för de flesta suicidforskare framstå som en skrämmande tanke.)

Vilka typer av variabler används i suicidförklaringar?

Olikheten mellan olika begrepp som används i suicidförklaringar uppmärksammas sällan, varför risken för missuppfattningar – inte minst kategorimisstag – är överhängande. Det vill säga: man hoppar ogenerat från en förklaringsnivå till en annan, utan att vara medveten om nivåskillnaderna och de olika krav på belägg och teoretisk underbyggnad som krävs.

Det finns olika sätt att gruppera de använda begreppen. Ett av dem är att kategorisera begrepp efter de mentala komponenter som anses särskilja suicidbenägna från andra. Här kan följande, grovt indelade grupper noteras:

Begrepp som i huvudsak hänför sig till *mentala tillstånd*.

kortvariga, ss ångest

långvariga, ss melankoli

mellanformer, ss depression – kan vara såväl lång- som kortvarig

Begrepp som i huvudsak hänför sig till *karaktärsdrag*

dispositionella, ss "irritabilitet"

konstitutionella, ss "explosivitet"

Begrepp som primärt hänför sig till *intelligens*

"tröghet" – den suicidbenägne har tendens att tänka i svart och vitt, "rigid thinking" (Neuringer 1964)

"snabb fattningsförmåga"

Begrepp som huvudsakligen hänför sig till *känslor och känslotillstånd*.

dels sådana som är *objektinriktade*, ss svartsjuka, hat och kärlek

dels sådana som är *icke-relationella*, ss leda, överkänslighet.¹

En annan indelningsgrund är att skilja mellan variabler som är enbart *deskriptiva* (ss olika nivåer av 5-HIAA i psykiologiska förklaringsmodeller, som i Marie Åsbergs), och de som är *värderande* eller av *meta-karaktär* (ss normal – onormal, rationell – irrationell, logisk – ologisk, tex i Shneidmans och Farberows studier).

En tredje indelningsgrund utgår från variablernas *abstraktionsnivå*.

Somliga variabler är *konkreta*, ss "handlingsförlamning", "sömnbrist".

Andra befinner sig på längre avstånd från den företeelse som ska förklaras, är mer *abstrakta*, ss "anomi", "altruism".

Häremellan befinner sig andra begrepp, ss "hopplöshet", "glädjelöshet", "snabb anpassningsförmåga", "självdistans". Dessa begrepp kan ibland (och då på mer eller mindre tillfredsställande vis) överbrygga gapen mellan de olika nivåerna.

En svårighet här uppstår när man försöker jämföra olika resultat från studier där begreppen kan förefalla närliggande men kanske bara skenbart är så.

En annan svårighet gäller testbarheten – till syvende og sidst är det ju bara konkreta begrepp som går att kontrollera med tester, även om också andra begrepp kan skänka – och i synnerhet då den kliniskt verksamme – förståelse för erfarenheter i andra verksamheter.

En tredje svårighet har att göra med *kombinationsmöjligheterna* – vilka begrepp går att sätta samman med vilka andra? Vilka mellanstermer måste infogas för att modellen ska hänga samman (så att inte *teoretiska glapp* uppstår). Här tillkommer givetvis *reduktionsproblemet* – svårigheten att sätta samman resultat från olika ämnesfält, i synnerhet som varken forskningsfälten eller resultaten alltid är så väldefinierade som vore önskvärt.²

¹ Skillnaden mellan denna kategori och den första har främst med tillståndets relation till yttre företeelser att göra. Dessa kategorier skulle annars utan svårighet kunna underordnas samma rubrik.

² Ändå är det givetvis så att övergripande variabler måste finnas för att modeller alls ska kunna utvecklas – både sådana som utgör guider för forskning och sådana som sammanfattar annan forskning.

En fjärde svårighet rör modeller som enbart utgår från intentionella beskrivningar och å andra sidan sådana som (a) befinner sig på behavioristisk nivå, det vill säga enbart rör sig på en yttre, beskrivande plan, eller (b) tränger bakom medvetna motiv och försöker kartlägga dolda mönster. Förutom de uppenbara svårigheterna att förklaringarna i de senare fallen kan präglas av under- respektive övertolkningar så märks ibland författarens oförmåga att särskilja beskrivningar av agentens intentioner från de *tolkningar* han själv gör av dessa intentioner (t ex i Baechlers stora arbete 1975).

Förutom dessa svårigheter finns problem av mer generell art: huruvida förklaringar ska föras tillbaka på holistiska (kollektivistiska) eller individuella variabler, hur beskrivningar och tolkningar förhåller sig till varandra, hur kvantifierbara resultat ska relateras till icke kvantifierbara, hur definitioner ska utformas och relateras till metodregler, etcetera. Dessa mer övergripande metodproblem förbigås dock här, efter detta omnämnande.¹

¹ En systematisk genomgång av dessa problem återfinns i mitt arbete *Suicide: Definitions, Causes and Values*.

REFERENSER

- Anderberg, T.* (1989): *Suicide: Definition, causes and values. Studies in philosophy 2*, Lund University Press, Lund.
- Baechler, J.* (1975): *Les suicides*, Calmann-Lévy, Paris.
- Elmer, M.* (1974): *Selvmordsrapporten*, Chr. Erichsens Forlag, København.
- Farber, M. L.* (1968): *Theory of Suicide*, Funk & Wagnalls, New York.
- Iga, M.* (1967): "Japanese Adolescent Suicide and Social Structure" i Shneidman, E. S. (ed.), *Essays in Self-destruction*, Science House Inc., New York.
- Neuringer, C.* (1964): "Rigid Thinking in Suicidal Individuals", *Journal of Consulting Psychology*, vol. 28 no 1, pp. 54–58.
- Paerregaard, G.* (1963): *Selvmordsforsøg og selvmord i København*, København.
- Sainsbury, P.* (1955): *Suicide in London: An Ecological Study*, Chapman & Hall Ltd. London.
- Shneidman, E. S., & Farberow, N. L.* (1957): "The Logic of Suicide", i
- Shneidman, E. S., & Farberow, N. L. (utg.), *Clues & Suicide*, McGraw-Hill, New York.
- Vinoda, K. S.* (1966): "Personality Characteristics of Attempted Suicides", *British Journal of Psychiatry*, vol. MXII, pp. 1142–1150.
- West, D. J.* (1965): *Murder Followed by Suicide*, Heinemann, London.
- Wolfgang, M. E.* (1958): "An Analysis of Homicide-Suicide", *Journal of Clinical and Experimental Psychopathology*, vol. 19 no 3, pp. 208–218.
- Åsberg, M.* (1979): "Biology and Suicide", i Persson, B. (utg.) *Surviving Failures: Patterns and Cases of Project Mismanagement*, Almqvist & Wiksell.